

BIODIVERSITATEA ȘI CREDINȚELE PASTORALE. LUPUL CA ALIAT

Adina HULUBAȘ*

Motto:
„Nici oaia cu doi miei,
nici lupul flămând”

Abstract

The wolf cult is spread across the globe wherever the animal existed or continues to hunt. Romanian folk beliefs thus receive echoes from various cultures of the world, proving that *Canis lupus* is feared and respected at the same time. The article makes use of unpublished data from The Folklore Archive of Moldavia and Bukovina to argue that Christian holidays have overwritten previous cultural practices that pursued a harmonious life together with wild animals, and the wolf in particular. Connections with numerous mythologies are invoked to suggest that the image of the “big bad wolf” is recent, while as its statute of an ally runs much deeper. Current strategies on biodiversity raise awareness on the benefits brought by traditional knowledge about the universe.

Keywords: magic thinking, wolf cult, holy days, offering, taboo.

Cuvinte-cheie: credințe magice, totemul lupului, sărbători, ofrandă, tabu.

Efortul de cucerire a spațiilor de locuit a fost însoțit în istoria omenirii de multiple pericole, o bună parte dintre ele nevăzute. Fie că era vorba despre spiritul locului, care trebuie îmbunat pentru a-i accepta pe oamenii poposiți în acel perimetru, fie că în apropiere se găseau animale dăunătoare, nou-veniții au știut să-și negocieze într-un mod responsabil coabitarea. „Lungul drum de la identificarea locului prielnic pentru ridicarea locuinței, sacrificarea unei vieți în temelie pentru protejarea familiei, construcția și sfințirea căminului, până la traiul în armonie cu vietățile din proximitate este condus cu respect pentru mediul înconjurător, în care omul pare să se simtă un simplu oaspete. Șederea lui de acum încolo trebuie să fie smerită și atentă la momentele rituale de peste an”¹.

---

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași – România.

¹ Adina Hulubaș, *Arhitectura țărănească din Moldova*. Tipologie și corpus de documente, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2019, p. 125-126.

E de la sine înțeles că modernitatea a adus cu sine mutarea accentului de pe ecosistem, mai exact de pe ritmul cosmic, pe confortul material, de pe comunitatea ca mediu sensibil la încălcările cutumei – pe individ. Această schimbare de paradigmă socială provoacă o serie de dezechilibre: climatice, în lanțul trofic, sanitare (epidemii, poluare) și psihologice (anxietățile, depresiile, nevrozele etc. sunt favorizate de pierderea legăturii cu „rânduiala”, sensul superior al existenței, ordonată de sistemul de credințe). Soluțiile propuse în zilele noastre constau adeseori în reveniri la cunoașterea tradițională, capabilă atâtea milenii să protejeze toate formele de viață pe pământ², iar perioada de pandemie a demonstrat o dată în plus că moștenirea culturală constituie un rezervor de soluții³ pentru orice tip de dificultate a societății umane.

Nu ne mirăm, așadar, că încă de la naștere oamenii își așezau copiii sub protecția magică a animalelor aflate în vârful lanțului trofic. În Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei⁴ este înregistrată o mărturie din Barcea – Galați care demonstrează continuitatea acestei credințe străvechi: copilului nu i se spune „până la botez pe nume, ci Lupu, Lupușor, Lupușoara, mai rar Ursuleț sau Ursoaica”⁵. Raționamentul cultural poate fi înțeles prin coroborarea acestei credințe cu practica vânzării rituale a copilului bolnav. Atunci când apar tulburări de creștere sau bolile nu par a se sfârși și viața pruncului este în pericol se rescrie nașterea prin scoaterea pe fereastră a copilului și „cumpărarea” lui de către o femeie cu mulți fii sau fiice sănătoase. În majoritatea localităților din Moldova, dar și din restul țării, numele se schimbă pentru a înșela răul: „ca să-l rățăcească bolile” (Lunca Rateș – Iași), „dacă îl caută moartea nu-l mai găsește” (Vâlcele – Bacău), „să-i schimbe norocu” (Dracșani – Botoșani)⁶. Și mai relevant pentru tema discutată aici este faptul că la Pâhnești, Vaslui, numele nou al copilului era *Lupu*, *Ursu* ori *Lupie* în Puntîșeni, din același județ. Această alegere antroponimică arată convingerea că nimic grav nu i se poate întâmpla unei persoane ce asimilează toate calitățile unei fiare sălbatice prin magia numelui.

² Vezi <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-future-we-want-the-role-of-culture/disasters/>

³ <https://ich.unesco.org/en/living-heritage-and-the-covid-19-pandemic-01179>

⁴ Mărturiile care nu primesc altă indicație bibliografică în articol fac parte din această bază de date etno-folclorice.

⁵ Adina Hulubaș, *Obiceiuri de naștere din Moldova*. Tipologie și corpus de texte, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 224. V. și Octavian Buhociu, *Folclorul de iarnă. Ziorile și poezia păstorească*, București, Editura Minerva, 1979, p. 146.

⁶ Adina Hulubaș, *Obiceiuri...*, p. 292.

Devine limpede funcția totemică a acestor credințe populare încă active în jurul nostru, după cum vom vedea pe larg în cele ce urmează. Triburile turcice apelaau, de asemenea, la simbolistica lupului pentru a proteja atât mama cât și nou-născutul, prin a-i da femeii însărcinate salivă⁷ de la *Canis lupus*. Copilul avea să fie „viteaz, sănătos și imun în fața forțelor malefice. O importanță deosebită era acordată pielii de la buza despăcată a lupului, unele femei o foloseau ca armă împotriva morții infantile. Blana lui era înmuiată în apă și întinsă, apoi nou-născutul se trecea prin ea. Acest ritual era unul dintre cele mai răspândite, fiind înfăptuit de părinți care au pierdut anterior mai mulți copii”⁸.

Magia prin contagiune creează în plan simbolic un hibrid om-animal, fără vulnerabilitate în fața pericolelor inerente. Așa cum lupul este feroce, tot la fel de curajos se va dovedi în viața sa copilul. Analogia dintre regnuri urmărește ameliorarea rasei umane, care apare în mod implicit inferioară speciei canide; prin asimilarea elementelor animaliere omul devine mai sănătos și intangibil chiar în fața morții. Practica de trecere a nou-născutului prin blana lupului face parte din ansamblul riturilor de refacere a nașterii⁹ și se leagă la nivelul mentalului arhaic de magia onomastică.

În spațiul slav, reputatul filolog și folclorist Vuk Stefanović Karadžić a atestat încă din secolul al XIX-lea faptul că femeile obișnuiau să își numească nou-născutul Vuk („lup” în sârbă) în situația în care înaintea lui au pierdut mulți prunci, aparent din cauza vrăjitoarelor. Acestea din urmă se tem de carnasierii în cauză¹⁰, motiv pentru care un copil care se numește Lupul le va ține la distanță și va supraviețui. De altfel, cultura tradițională din vestul

⁷ Din același registru simbolic face parte o practică întâlnită la moți: „Să dea copilului nou-născut, înainte de a suga lapte de la mama lui, o linguriță de grăsime de urs caldă, ca să atragă prin ea și puterile ursului”. Octavian Buhociu, *op. cit.*, p. 146.

⁸ Arnabay Nurzhanov et al., *Image of the wolf in the ancient Turks*, în „Buletinul Academiei Naționale de Management al Culturii și Artelor”, nr. 3, 2018, p. 1251.

⁹ Românii trec copilul bolnăvicios sau cu mulți frați decedați prin tuneluri săpate sub pământ, sub talpa casei sau prin tufe de cacadâr – v. Adina Hulubaș, *Obiceiuri...*, p. 295. La fel ca blana lupului, aceste spații figurează canalul de naștere prin care se rescrie ivirea pe lume sub auspiciile dorite. Dacă groapa cu două ieșiri sugerează intrarea în mormânt și renașterea din *Mutter Erde*, tufa de măceș conține țepi cu funcție apotropaică și securizează nașterea simbolică, trecerea prin pielea lupului creează ființa hibridă din galeria națiilor alăptate de lupoalice.

¹⁰ Vazul István Popovics, *Karadzsiacs Vuk, az újabb szerb irodalom megalapítója*, în „Vasárnapi Újság”, Pest, an 44, nr. 42, 17 octombrie 1897, p. 687.

Balkanilor conține numeroase dovezi ale credinței că „lupul este oponentul bolilor și al demonilor”¹¹.

Așa cum era de așteptat datorită proximității geografice și a mișcărilor de populație din spațiul românesc, limba noastră a preluat o serie de nume slave. Cărturarul Petru Caraman este notoriu pentru analiza exhaustivă a funcției lor augurale. Pentru subiectul aflat aici în discuție, opinia sa, devenită un fapt binecunoscut, e că „derivatelor prototipului *ββλκ* (lup) de la bulgari au pătruns și în țara noastră, generând antroponime ca Vâlcu, Vâlcănuș, Vulcănescu ori toponime cum ar fi Vulcan, Vulcana, Vulcăneasa, Vulcănești etc.”¹²

În plan profund, mecanismul psiho-cognitiv de reacție în fața pericolelor vieții este același: așa cum astăzi dăm copiilor nume de sfinți pentru a fi sub protecția divină, tot așa substantivele comune care denumesc animalele dominante din fauna locală devin nume proprii cu scop magic. Nu e, deci, deloc întâmplător că figura sfântului care a creștinat spațiul carpato-danubian se suprapune în mentalul colectiv peste funcția totemică a lui *Canis lupus*. Eforturile de estompere a simbolurilor pre-creștine s-au dovedit eficiente doar parțial, din moment ce latura demonică a lupului, despre care vom aminti în cele ce urmează, este exclusă în credințele populare active în contemporaneitate: nou-născutul îi poartă numele, iar lupul are zilele lui canonice¹³.

Lupul în cunoașterea comună

O astfel de imagine amplă a protecției oferite de lup nu pare a se potrivi cu reputația sa negativă, pe deplin ilustrată la nivel paremiologic.

¹¹ Pieter Plas, *Falling Sickness, Descending Wolf: Some Notes on Popular Etymology, Symptomatology, and 'Predicate Synonymy' in Western Balkan Slavic Folk Tradition*, în „Zeitschrift für Slawistik”, vol. 49, nr. 3, p. 254.

¹² Ion H. Ciubotaru, Introducere la Petru Caraman, *Conceptul frumuseții umane reflectat în antroponimie la români și în sud-estul Europei*. Prolegomene la studiul numelui personal. Ediție îngrijită, indice și bibliografie de Silvia Ciubotaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 11.

¹³ Mihai Coman sintetizează „calendarul lupului” și discută despre nu mai puțin de opt zile ori perioade în care acest animal este viu în mentalul tradițional. *Bestiarul mitologic românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 184-185. Nu trebuie uitat în acest context conceptul de creștinism cosmic, fundamentat de Mircea Eliade, prin care se „proiectează misterul cristologic asupra naturii întregi” (*De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 246); numeroase zile „ale lupului” sunt supra-scrise de sărbători ortodoxe: Sfântul Petru, Ovidenia, Sfântul Andrei ș.a.

Cu toții am auzit de ziceri precum următoarele în vorbirea cotidiană: „Lupul paznic la oi”, „Lupul în piele de oaie”, „Între lupi urli ca lupul”, „A mânca precum un lup” și, desigur, „Vorbești de lup și lupul la ușă”. Imaginea duală a acestui animal înclină, așadar, spre o percepție depreciativă, iar ultima expresie devine grăitoare pentru istoria culturală a simbolisticii lui *Canis lupus*. Echivalența proverbului în limbile internaționale se găsește integral doar în limba franceză, *Quand on parle du loup, on en voit la queue*, cu un corespondent literal în opera lui Iordache Golescu: „De lup când se grăiesce,/ Coada i se ivesce”¹⁴.

În limbile engleză, italiană, spaniolă, portugheză sau rusă, diavolul este cel care se întrupează imediat după pronunțarea numelui său¹⁵. Cele două fețe ale monedei, lupul și dracul, și implicit echivalența lor, au fost atestate în documente din secolele XV-XVI, când imaginarul creștin a eliminat imaginea totemică a animalului euritop. Dacă drept credincioșii sunt „mieii lui Dumnezeu”, lupul devine prin logica naturală principiul malefic al lumii¹⁶. Evangheliile lui Luca și Matei folosesc această metaforă pentru sacrificiul implicat de credință: „Duceți-vă; iată, vă trimit ca pe niște miei în mijlocul lupilor” (10, 3), respectiv „Iată, Eu vă trimit ca pe niște oi în mijlocul lupilor. Fiți dar înțelepți ca șerpii și fără răutate ca porumbeii” (10, 16).

Imaginea sa medievală este prin urmare desacralizată¹⁷, ca majoritatea bestiariului reperabil atunci, și se construiește pe judecăți umane asupra caracteristicilor zoologice ale lupului: ferocitate ce creează un pericol permanent și neașteptat, lăcomie, perfidie¹⁸, toate trăsături

¹⁴ Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Cu un glosar român-francez, vol. I, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895, p. 514.

¹⁵ Engl. *Speak* (Marea Britanie *talk*) of the Devil and he will appear, it. *Parla del diavolo e lui apparirà*, sp. *Habla del diablo y aparecerá*, rus. *Произнеси имя дьявола, он и появится*.

¹⁶ V. John Worcester, *Correspondences of the Bible. The animals*, Boston, Massachusetts New Church Union, 1926, p. 109 et passim.

¹⁷ Singura excepție în portretizarea negativă a lupului se găsește la Dimitrie Cantemir, unde personajul său (ce îl figurează pe Lupu Bogdan hatmanul, cumnatul cărturarului umanist) dovedește înțelepciune, tact și talent oratoric în momente tensionate. Mulțumiri domnului prof. univ. dr. Bogdan Crețu pentru această precizare. V. *Istoria ieroglifică*, I. Ediție îngrijită și studiu introductiv de P. P. Panaitescu, I. Verdeș, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 65 et passim.

¹⁸ Pandelescu, *Floarea darurilor sau Fiore di virtu*. Studiu, ediție critică pe versiuni, după manuscrise, traducere și glosar în context comparat, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992, p. 158.

asociate cu diavolul, de asemenea. Legende românești explicitează maniheismul imanent prin apariția lupului pe pământ prin colaborarea dintre Dumnezeu și Nefârțate. Acest proces implică o preschimbare a naturii interioare: „diavolul s-a apucat să facă dihăanii de plop, ca să-l mănânce pe Dumnezeu, și a făcut pe lup. Iată vine Dumnezeu! «Ce faci?», îl întreabă. «Ia fac și eu, numai nu poate umbla». «Mai cioplește-l puțin!»... L-a cioplit. «Dă-mi-l mie, zice Dumnezeu, c-a îmbla». «Ți-l dau!» Dumnezeu l-a blagoslovit și s-a făcut lup; iar din surcelele cioplite – căței și i-a amuțat asupra Dracului. Dracul la fugă. Lupul și câinii după drac. Dracul, de frică, s-a suit într-un copac, da lupul a sărit și l-a apucat de călcâi. De aceea e dracul cu călcâiul rupt”¹⁹.

Putem, în consecință, să spunem că imaginea negativă a lupului a primit tușele groase din portret relativ recent, din punct de vedere cultural, mult mai veche fiind aura sa dată de etnogeneza popoarelor. Înainte de a trece la acest context universal, mai trebuie adăugat faptul că expresia „vorbești de lup (drac) și lupul la ușă” redă credința în forța magică a cuvântului, capabil să producă realitatea descrisă, și este frecvent întâlnită în contextul sacru al sărbătorilor sub forma unui tabu lingvistic, după cum o arată și documentele înregistrate în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei: „Să nu pomenească de lup și să nu lucreze de [Sfântul] Andrii” (Leorda – Botoșani), „să nu vorbească de lup în ziua de Andrei” (Pălăniș – Botoșani), „să nu zică lup la Sf. Andrei, la Andrii” (Toporăști – Vaslui). „În ziua respectivă nu se vorbește de lup și nu se sgârâie pentru că te întâlnești cu el și este de rău” (Lipova – Bacău). Momentul hrănirii are cu atât mai multă putere de a atrage un atac, după locuitorii din Berezeni – Vaslui: „Să nu vorghească de lup cât stai la masă”.

Acest tip de credințe pastorale are o vechime apreciabilă, cercetătorii aproximând că au apărut în perioada în care creșterea animalelor a început să secondeze uciderea animalelor în ocupațiile omenirii. Astfel se explică faptul că se urmărea deopotrivă succesul la vânătoare și protejarea turmelor în convingerile arhaice, ceea ce a atras o „regândire a credințelor magice străvechi legate de prinderea animalelor sălbatice prin păstrarea elementelor de bază. Un asemenea element a fost tabuizarea numelui lupului în mediul nomad (...), el era numit în mod diferit: turcii îi spuneau «Tengriin Noha» – Câinele

¹⁹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, vol. I, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 21-22.

ceresc, mongolii «Burkhanay Noha» – Câinele lui Dumnezeu (sau al Atotputernicului), iacutții «Altan Araat» – Colți de aur sau «hultai having» – Creatura cu coadă²⁰.

Dacă ultimul exemplu de ocultare a adevăratului nume ne amintește de forma franțuzească a proverbului în care doar coada lupului²¹ devine vizibilă după pronunțare, denumirea mongolă este identică celor din răspunsurile date la sfârșitul secolului al XIX-lea la Chestionarul Hasdeu. De exemplu, în localitatea vasluiană Lălești, respondentul a spus în anul 1884 că lupul este „câinele lui Dumnezeu”²². Aceeași origine divină a fost sugerată la Brânceni – Teleorman: Sfântu’ Petru „a fost cioban și «lupii au fost câinii lui»”²³. Acest tip de explicație populară a genezei animaliere reprezintă cel mai vechi strat cultural al inconștientului colectiv, când funcția totemică a lupului îi conferea statut divin.

Influența creștină asupra credințelor legate de *Canis lupus* își revelează posteritatea în mărturiile precum cea din Zagra – Bistrița Năsăud: „La Andreiu lupilor, mănâncă lupii oile”²⁴. Informația tradițională este, desigur, anterioară dogmei creștine, iar imaginea lupului domină ziua de 30 noiembrie, și nu cea a sfântului, aspect argumentat de nivelul stilistic. Cultul arhaic a creat o relație de subordonare gramaticală, figura canonică îi aparține fiarei sălbatice, o slujește, este „al lupilor”, deci accentul cade pe imaginea animalieră, la fel ca în mărturiile înregistrate în Buznea – Iași: „Sî țâi Andreiu, zâua lupului” și Fundu Moldovei – Suceava: „Țân zâua lupchilor la Sf. Andrei – sî nu vinî dihania la oi”. Din punct de vedere mental, teama

²⁰ Arnabay Nurzhanov et al., *op. cit.*, p. 1249.

²¹ O punere în relație cu formula paremiologică „a-și băga dracul coada” devine pertinentă în contextul suprapunerii de simboluri negative discutate deja mai sus. Coada „deține întreaga putere a animalului în sine” (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Artemis, 1994, p. 338), este o metonimie simbolică, denumită în limbajul de specialitate drept principiu *pars pro toto*. Această zonă anatomică este percepută intens de oameni și devine esența atributelor pe care le dovedește lupul (respectiv diavolul).

²² Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarele B. P. Hasdeu*. Cu un cuvânt înainte de Ion Taloș. Ediția a II-a, revăzută și întregită de Ioan I. Mușlea, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 264.

²³ *Ibidem*, p. 355. În urmă cu șase decenii credința a fost atestată în Lunca Jariștei – Buzău: „Lupii, se zice, că-s câinii lui Sf. Petru, și că i-a ursit să ia oaia”. Din același motiv, la Siliștea – Brăila „când urlau lupii se rugau Sfântului Petru să le dea de mâncare ca să nu vină spre sat să răpească animale domestice”. *Sărbători și obiceiuri*, vol. V. *Dobrogea, Muntenia*, București, Editura Etnologică, 2009, p. 384.

²⁴ *Sărbători și obiceiuri*, vol. III. *Transilvania*. Coordonator general: Ion Ghinoiu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 399.

de lup domină ziua, iar sărbătoarea creștină (mai recentă în moștenirea culturală decât nevoia umană de conviețuire cu sălbăticiunile) devine un remediu eficient, dar destul de îndepărtat de litera legii bisericești.

Părinte al popoarelor

Popoarele turcmele invocate mai sus se revendică din specia aflată în discuție, fapt aproape necunoscut în comparație cu legenda Lupei capitoline, pe deplin valorificată la nivel comercial și turistic. Potrivit izvoarelor istorice din jurul anului 600 d. Chr., turcii se trag din lupoaica Ashina, care a salvat un băiat de zece ani, supraviețuitor al măcelului provocat de tribul Kucha, vecin în zona malului drept al râului Etsin Gol. Ulterior, aceasta va deveni, alături de băiatul ajuns adult, părintele a zece fii care au fondat prin migrație și cuceriri succesive imperiul (*Qağanate*) turcesc. Stindardele lor de la momentul sursei istorice aveau un lup de aur, iar garda imperială era compusă din soldați denumiți „lupi”²⁵. Vârsta copilului găsit de lupoaica salvatoare sugerează și un rit inițiativ, de trecere într-o nouă clasă de vârstă. În cadrul ceremoniilor tribale, neofiii aveau contact cu fiara haosului și acest lucru permitea repetarea genezei, se recrea simbolic comunitatea pentru a-i revigora vitalitatea la nivelurile inițiale²⁶.

În mod evident habitatul lupului gri se suprapune peste zonele în care cultul lui a marcat istoria civilizațiilor umane, deci exemplele vin de peste tot din Eurasia și America de Nord. „Creatorul dinastiilor chineze și mongole este lupul albastru ceresc”²⁷, Genghis-Han însuși fiind fiul acestuia potrivit *Istoriei secrete a mongolilor*, cea mai veche scriere a acestui popor. „După tradiția din Iran, marele rege Cyrus a fost alăptat de o lupoaică”²⁸. Mai mult, legendele spun că Zoroastru ar fi răs când s-a născut, motiv pentru care a fost perceput ca prezență malefică și multiple încercări de a-l pierde au eșuat. În final, el este dus în vizuina unei lupoaice, însă aceasta îl acceptă printre puii săi și este alăptat de o căprioară²⁹.

²⁵ Peter B. Golden, *The Ethnogenic Tales of the Türks*, în „The Medieval History Journal”, vol. 21, nr. 2, 2018, p. 298-300.

²⁶ V. Adina Hulubaș, *Trasee inițiatice în folclorul literar românesc*. Structuri stilistice, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 77 et passim.

²⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 250.

²⁸ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*. Postfață de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 309.

²⁹ Mary Boyce, *A history of Zoroastrianism*, vol. I, *The early period*, Leiden, E.J. Brill, 1989, p. 279.

Cecenii se trag și ei dintr-o lupoaică, credință enunțată chiar în imnul național³⁰. Georgia este traducerea cuvântului din persana veche *vrkân*, care înseamnă „țara lupilor”³¹, iar tribul *tlinkit* din nordul Americii venera totemul în discuție³², în timp ce Pawnee numeau Calea Lactee „drumul lupilor”³³.

Mircea Eliade a analizat pe larg descendența dacă atribuită speciei lui *Canis lupus*, prin raportare la izvorul istoric redactat de Strabon. Savantul român notează că auto-intitularea „lupi” de către diverse popoare era, de altfel, un fenomen răspândit printre indo-europeni³⁴, dintr-o evidentă admirație religioasă pentru capacitatea animalului de a lupta. Și mai interesantă este ipoteza (una din trei posibile, potrivit istoricului religiilor) că dacii, al căror stindard cu cap de lup este faimos, ar fi putut să se numească astfel ca urmare a statutului de migranți, refugiați protejați în exodul lor de către zeul animal. Fugari ar fi fost și Romulus și Remus înainte să ajungă pe Capitoliu.

Binecunoscuta poveste a gemenilor alăptați de lupoaică celebră are o coordonată mai puțin simbolică, bazată pe omonimia cuvântului *Lupa* – el desemna deopotrivă femela de lup în limba latină, cât și prostituatele, drept pentru care există legende care spun că Lupa capitolină era, de fapt, Acca Larentia, o femeie ce trăia cu păstorii de pe Capitoliu³⁵. Glisarea spre mitologic a fost facilă, dat fiind fondul cultural deosebit de bogat privitor la ascendența divină a diferitelor nații prin lupoaică³⁶. Mai interesantă este varianta legendei care spune că o lupoaică și o ciocănitore i-au hrănit pe gemeni, aceeași etnogeneză fiind semnalată și în cazul populației altaice, al cărei întemeietor a fost salvat de o lupoaică și de o cioară. În varianta latină, cele două animale sunt simboluri atribuite zeului Marte, care își ajută fii, pe Romulus și Remus³⁷.

Tot în spațiul latin, aflăm de la Aristotel că „lupoaică Leto i-a adus pe lume pe gemenii Apollo și Artemis”, iar faptul că animalul poate

³⁰ Katherine S. Layton, *Chechens: Culture and Society*, New York, Palgrave Macmillan, 2014, p. 62-63.

³¹ Elguja Khintibidze, *The Designations of the Georgians and Their Etymology*, Tbilisi State University Press, 1998, p. 85-87.

³² Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 310.

³³ Barry Lopez, *Of wolves and men*, New York, Charles Scribner's Sons, 1978, p. 132.

³⁴ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 22.

³⁵ https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Acca_Larentia

³⁶ Mai multe exemple pot fi citite în Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 22.

³⁷ Namu Jila, *Myths and Traditional Beliefs about the Wolf and the Crow in Central Asia. Examples from Turkic Wu-Sun and the Mongols*, în „Asian Folklore Studies”, vol. 65, nr. 2, 2006, p. 170.

vedea în întuneric l-a asimilat simbolisticii solare: „Precum lumina se naște din umbră și lupul iese din păduri. Apollo era fiu al tenebrelor. Pădurea sacră în mijlocul căreia se afla templul său atenian se numea *lukaion*, adică «tărâm al lupului». Aci își transmitea Aristotel învățăturile și de aci și cuvântul *liceu*, care desemnează o instituție școlară frecventată de «lupi tineri». Lupul devine astfel inițiatorul și purtătorul unei cunoașteri”³⁸, așa cum descoperim și în basmele românești.

Acesta reprezintă un alt tip de creație mijlocită de lup, subsumată funcției lui de animal călăuză, prezentă atât în etnogeneză, cât și în context inițiativ. Marele duce Gediminas al Lituaniei a fondat capitala Vilnius după un vis avut în timpul unei vânători încununată de succes. Aflat în timpul odihnei pe valea Šventaragis, i s-a arătat în somn un lup de fier ce urla pe dealul de deasupra aceluși loc, de parcă avea o sută de lupi în interiorul său. Preotul păgân care i-a tălmăcit visul a sugerat ca acolo trebuie ridicată capitala³⁹. Aflată sub suspiciunea că dorește să concureze cu legenda Lupei Capitoline, dată fiind propagarea acestei teme în perioada naționalismului romantic, imaginea lupului de fier lituanian se află în heraldica infanteriei, tot așa cum steagul cecen ține în prim plan originea totemică a poporului.

În basme, *Canis lupus* capătă proporțiile din legenda lituaniană pentru a secunda evoluția spirituală a neofitului: „Mai călătorind ei o bucată bună, ajunse la o pădure deasă și stufoasă. Prin bungetul acesta de pădure mergând ei pe dibuitele, căci altfel era peste poate, zăriră în depărtare un lup groaznic de mare și cu fruntea de aramă”⁴⁰. Atât ipostaza sa în fier la Vilnius, cât și în aramă subliniază vechimea colosală a imaginii totemice din istoria civilizației umane: „Epoca fierului este epoca dură, sfârșitul solidificării ciclice, față de care cea a aramei sau bronzului este o etapă premergătoare”⁴¹. Arhetipul lupului însușește, așadar, capacitățile maestrului inițiator care transmite cunoașterea atemporală (inițierea în confreriile militare indo-europene a

³⁸ Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos*. Dicționar de simboluri animaliere. Traducere din limba franceză de Rodica Maria Valter și Radu Valter, București, Editura Artemis, 1995, p. 176.

³⁹ Theodore R. Weeks, *Vilnius between Nations, 1795-2000*, Ithaca, Cornell Press University, 2015, p. 11.

⁴⁰ Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Ediție îngrijită de Aristița Avramescu, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1988, p. 75.

⁴¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, vol. II, p. 250.

valorificat pe deplin această caracteristică, alături de ferocitate în luptă, pentru a obține pe cale magică aura războinicului invincibil⁴²). Dovezi arheologice ale cultului lupului în epoca de bronz au fost descoperite relativ recent în defileul Radman din Muntenegru, în forma unui colier din colți de lup⁴³. Situl conține probe ale transumanței neîntrerupte vreme de cinci milenii, desfășurate în acea zonă marcată de cultura Vinča, ceea ce implică în mod logic un univers de credințe magice referitoare la marele carnasier. A purta arma principală a lupului la gât înseamnă a invoca protecția lui ca strămoș al neamului, a mima o consubstanțialitate cu forța lui, ceea ce exclude un eventual atac asupra păstorilor și a turmelor lor.

Portretul maestrului inițiator din basme este complet în momentul reînvierii lui Ivan, un fecior aflat în curs de inițiere, cu „apî-nvietoari și-ntrupătoari”⁴⁴. Readucându-l la viață din moartea simbolică, lupul îi validează condiția superioară. Întâlnim, de asemenea, rolul de ajutor năzdrăvan în basmele fantastice românești: animalul se poate transforma în alte ființe și obiecte (asemenea unui zeu), îi spune eroului cine e hoțul și știe unde merge acesta fără să-l întrebe⁴⁵, ceea ce sugerează un traseu inițiativ suspendat în timp, unde lupul așteaptă repetarea ciclică a ritualurilor.

Același portret se conturează din basmele aflate în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, publicate de Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru: prădătorul se ivește la pod în fața eroului și „se dovedește campion al metamorfozelor de tranzit”⁴⁶. Într-un text înregistrat în satul nemțean Bușmei, această capacitate de transformare primește o explicație influențată de imaginarul creștin, așa cum am văzut mai sus în contextul proverbelor internaționale: „Lupu cini iara? Iara dracu! Da nu i-o spus lu ista nimicî, el n-o știu”⁴⁷. Fie că este identificat cu principiul malefic al lumii, fie că i se construiește o imagine de strămoș totemic, lupul deține un tip de cunoaștere superior și condiționează evoluția spirituală a oamenilor.

---

⁴² V. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 25-28.

⁴³ https://oldeuropeanculture.blogspot.com/2015/07/torine-katun.html?fbclid=IwAR1WdFrfxqG77G6OzSOW2_rJmsw61oSmdD0m6VYjkNNS9PuuniRjhJRIqt8

⁴⁴ I. Oprișan, *Basme fantastice românești*, vol. I, București, Editura Vestala, 2002, p. 208.

⁴⁵ Ovidiu Bârlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioana Repciuc, Craiova, Editura Aius, 2014, p. 256-257.

⁴⁶ Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, *Basme fantastice din Moldova*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 138.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 547.

Inițierea se face atât în viața socială, cât și în cea veșnică prin grija animalului năzdrăvan. Cântecul ritual-ceremonial pregătește sufletul pentru întâlnirea cu ghidul psihopomp: „Și-ți va mai ieși/ Lupul înainte/ Ca să spăimânte./ Să nu te spăimânti, /*Frate bun* (subl. n.) să-l prinzi,/ Că lupul mai știe/ Seama codrilor/ Și-a potecilor/ Și el te va scoate/ La drumul de plai/ La un fecior de crai, /C-acolo-i de trai,/ În dealul cu jocul,/ C-acolo ți-e locul,/ În câmp cu bujorul,/ C-acolo ți-e dorul” (Gorj)⁴⁸.

În basmul cu Ivan, lupul apare la răscruce (e o hierofanie într-un spațiu de legătură dintre lumi) și tot acolo dispare odată ce și-a terminat misiunea ca maestru inițiator. Într-un mod similar, cântecul funebre subliniază omnisciența sa, labirintul vieții și al morții este biruit cu ajutorul „fratelui bun” – lupul. Octavian Buhociu explică funcția de animal funerar (esențială în timpul inițierii înainte de căsătorie, căci fără o moarte simbolică a ființei umane limitate nu se poate accede la informația sacră) a prădătorului nostru, dar și a vidrei ori a vulpii, prin semnificația dată de „«frați și surori», adică o bună societate a sufletului”⁴⁹. Această perspectivă formează un context totemic propriu-zis, în care înrudirea cu regnul animal s-a făcut în vremuri imemorabile, de geneză a comunității umane.

Am ajuns deci departe de imaginea demonică de proveniență creștină și strict naturalistă⁵⁰, parcursul universal fiind necesar pentru a înțelege atitudinea tradițională din zilele noastre. Pe scurt, oamenii dau dovadă de împăcare în fața pagubelor produse de lup, ba chiar îi fac ofrande și se bucură să îl vadă. Vom încerca să înțelegem de ce în cele ce urmează.

Divinitatea lupului

Dualitatea om-animal totemic a lăsat urme și în iconografia creștină. Asemenea războinicilor care preluau caracteristicile marelui prădător, câteva icoane rare ale Sfântului Hristofor îl înfățișează cu cap de lup, cum este cea din biserica de lemn aflată în Apoldu de Jos, Sibiu. Ambiguitatea trăsăturilor canide (alternează imaginea de lup cu cea de

⁴⁸ C. Brăiloiu, *Opere*, vol. V, București, Editura Muzicală, 1981, p. 113.

⁴⁹ Octavian Buhociu, *op. cit.*, p. 19.

⁵⁰ La nivel etologic lupul este privit limitativ, ca prădător oportunist, capabil de o adaptabilitate remarcabilă. V. L. D. Mech, *The wolf: the ecology and behavior of an endangered species*, New York, Natural History Press Doubleday Publishing, 1970.

câine în reprezentările bisericești⁵¹) îl localizează și în Vaslui, la Chetrești⁵² ori localitatea din același județ, Ștefan cel Mare⁵³. Ipostaza chinocefală a sfântului răstălmăcește în cheie negativă funcția lupului din totemism⁵⁴, dar în același timp ilustrează pe deplin straturile culturale ale ideologiei creștine ce acoperă o bogată mitologie anterioară.

Nu mai puțin de 35 de zile de sărbătoare îi sunt dedicate lupului în calendarul creștin popular⁵⁵. Sfântul Petru și Sfântul Andrei sunt cei mai cunoscuți patroni ai carnasierului, dar și Lucinul (18 octombrie), Sfântul Dumitru, zilele Filipilor de toamnă, numiți și Gădineți (de la bg. gadină, „animal sălbatic, jivină”, ținuti între 12-16 noiembrie), ale Filipilor de iarnă (25 ianuarie-2 februarie), precum și Ovidenia (Filipul Șchiop) pot fi asimilate unui cult al lupului.

La Sfântul Petru de iarnă (16 ianuarie) nu se lucra la sfârșitul secolului al XIX-lea, că „e rău de lupi” (Maidan – Caransebeș)⁵⁶. Sân-Petru-de-Iarnă e patronul lupilor (Fundu Moldovei și Bălăceana – Suceava) care, conform legendelor, le menește ce să mănânce peste an; într-o variantă, lupul are capacitatea să se transforme într-o femeie⁵⁷, abilitate pe care am văzut-o valorificată și în basmele cu temă inițiativă. Mai mult, această distribuire a hranei de către o divinitate apare și în spațiul cultural turc, unde „tatăl ceresc”/ „zeul cerului” Tengri le dă lupilor prada după ce urlă spre văzduh⁵⁸. Similitudinea dintre această

⁵¹ Ideea că lupul este un fel de câine sălbatic reprezintă o eroare frecvent întâlnită în cunoașterea comună. Din punct de vedere științific, cele două specii nu sunt înrudite, din moment ce descendența din *Canis lupus* a fost localizată de paleontologi tocmai acum 10.000-15.000 de ani.

⁵² Silvia Marin-Barutcieff, „Chipurile unui sfânt fără chip. Noi considerații privind morfologia facială a Sfântului Hristofor”, în vol. *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, coord.: Andi Mihalache, Silvia Marin-Barutcieff, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza Iași”, 2010, p. 124-125.

⁵³ Lucian-Valeriu Lefter, *Ipostaze ale reprezentării simbolice a calului în unele sate vasluiene*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, Iași, nr. VII, 2007, p. 303.

⁵⁴ Chipul de lup ar fi fost primit, conform legendei, pentru a scăpa de păcat, sfântul fiind năucitor de frumos. Silvia Marin-Barutcieff, *op. cit.*, p. 134.

⁵⁵ Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 87.

⁵⁶ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 330. Interdicția a fost semnalată în aceeași lucrare și la Orlat – Sibiu.

⁵⁷ Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. I. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 171-173.

⁵⁸ Arnabay Nurzhanov et al., *op. cit.*, p. 1250.

divinitate și sfântul nostru este cu atât mai mare cu cât, așa cum am menționat mai sus, turcii îi numesc pe lupi „câini ai lui Dumnezeu”, iar românii spun că „lupii sunt câinii lui Sf. Petru, dăruți de Dumnezeu”⁵⁹.

Asemănarea (până la identitate) se regăsește și în credințele legate de momentul când fiarele scot sunetele prelungi caracteristice, așa cum reies ele din documente de la finele secolului al XIX-lea: „Lupii se adună la răspântii și cer mâncare urlând. Sf. Petru vine și-i trimite care încotro” (Uda de Jos – Argeș), „când se strâng lupii la răspântii și urlă îi cer tain. Sf. Petru vine în mijlocul lor pe un cal alb și le spune ce vite să mănânce (...). Când urlă lupii e păcat să tragi cu pușca în ei” (Ceptura – Prahova)⁶⁰. Calul alb pe care coboară din spațiul aerian sfântul aparține mediului uranian la nivel cromatic⁶¹, ipostaza divinității creștine este evident cerească, asemenea zeului Tengri⁶² turco-mongol.

Ceea ce se poate nota, fără teama că am greși, este că percepția arhaică asupra lui *Canis lupus* i-a conferit o aură sacră. Proveniența sa nu poate fi din spațiul mundan pentru că lupul cenușiu beneficiază de atribute excepționale, iar modul său de manifestare sonoră contribuie la sentimentul tulburător cu care oamenii îl conștientizează. Educația creștină a subsumat credințele anterioare, ceea ce a condus în spațiul autohton la o modelare specifică a figurilor canonice, după șablonul ocupațiilor și credințelor locale: Sfântul Petru e un fost cioban, iar „Sfântu’ Dumitru i-a oilor. Nu se coase, nu se toarce – ca să nu mănânce lupu’ oile. Și Andrii, [se sărbătorește] tot pentru oi” (Drăgănești – Neamț).

De altfel, povestea omului care ascultă pe ascuns sfatul lupilor, în timpul căruia li se repartizează capturile constând în animale domestice, apare în Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei cu Sfântul Andrei ca protagonist. Textul cules în Gura Idrici – Vaslui, la fel ca variantele sale din țară, are o pildă: rânduiala nu trebuie încălcată, pentru că se plătește

⁵⁹ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic. Ediție și introducere de Jordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 1997, p. 97.

⁶⁰ Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, București, Editura Minerva, 1976, p. 307.

⁶¹ Albul „este culoarea teofaniei din care o rămășiță va înconjura capul tuturor acelor care l-au cunoscut pe Dumnezeu”. Alain Gheerbrant, Jean Chevalier, *op. cit.*, p. 78.

⁶² „Tengri la singular este desemnat prin adjectivele «alb», «divin» și «veșnic»” (Manfred Lurker, *Lexicon de zei și demoni*. Traducere în limba română de Adela Motoc, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 316), toate aceste atribute regăsindu-se și în imaginarul religios ortodox.

cu viața. Odată menită o victimă, nimic nu poate schimba finalitatea lucrurilor. Pe 30 noiembrie „se cârduiesc lupchii” (Dofteana – Bacău) și suprapunerea celor două figuri creștine se vede cel mai clar în combinarea zilelor de sărbătoare: „Sf. Petru le ursește în toate nopțile vitele pe cari lupii trebuie să le mănânce, dar mai cu seamă aceasta se întâmplă în noaptea de Sf. Andrei de iarnă, când Sf. Petru își cheamă toți lupii lângă sine, arătând fiecăruia dintre dânșii prada ce li-i hotărâta”⁶³.

În anul 1972, cercetătoarea Lucia Berdan de la arhiva menționată a cules din localitatea botoșăneană Dobârceni următoarea convingere populară despre sărbătoarea ținută cu sfințenie la 30 noiembrie: „Sfântu’ Andrei este patronul oilor. Se serbează la jumătatea postului Crăciunului. Se dă ceva de mâncare de pomană *de sanatatea lupului* (subl. n.)”. O asemenea declarație nedumerește, omul modern și-a structurat reacțiile față de fauna locală pe o relație antagonică, de ce și-ar dori ca animalele stricătoare să fie sănătoase?

Proverbe mai puțin cunoscute transmit ceea ce astăzi numim grija pentru biodiversitate: „Nici oaia cu doi miei, nici lupul flămând”⁶⁴ sau „Și cu oile toate și cu lupii prieteni, nu se poate”⁶⁵. Primul exemplu sugerează ideea de preaplin din care ecosistemul poate fi susținut pentru a se obține o proporție armonioasă a vieții. Al doilea proverb merge chiar mai departe și indică un tip de negociere ce urmărește reducerea daunelor la minim. O astfel de gândire ține exclusiv de atitudinea lui *homo religiosus* față de natură, ea combină adorația cu teama și respectul și are în centru principiul că nici un echilibru prestabilit nu trebuie tulburat de om. Rânduiala lumii face ca lupul să-și primească partea lui, iar în mentalul arhaic nu există pagubă propriu-zisă.

În Pădurenii Hunedoarei, ajunul zilei de Sfântul Andrei prilejuiește o ofrandă specifică, după cum reiese din informațiile culese de Rusalin Ișfănoni în anul 1986: „Se tăia o oaie, se împărțea în patru iar grămezile de carne rezultate se duceau în pădure, într-un anumit vad, pe unde se știa că trec lupii și se puneau în patru locuri: la est, la vest, la sud, la nord, astfel ca «să mănânce lupii din carnea aceea, dar să lase în pace oile în restul anului»” (cătunul Mladini, Dăbâca)⁶⁶. Imaginea

⁶³ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 97.

⁶⁴ Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, p. 513.

⁶⁵ *Proverbe românești*. Antologie, text stabilit, glosar, indice tematic, postfață și bibliografie de George Muntean, București, Editura Minerva, 1984, p. 263.

⁶⁶ Rusalin Ișfănoni, *Pădurenii Hunedoarei*. O viziune etnologică, București, Editura Mirabilis, 2006, p. 71.

acestui sacrificiu are un ecou peste timp și spațiu în altarele japoneze închinat de crescătorii de cereale lupului, pe care îl venerau și îl rugau să oprească pagubele făcute de bivoli și căprioare recoltelor⁶⁷. La noi, lupul nu este un intermediar, ci un agent direct al binelui și răului.

În 1885, la Crasna – Vaslui se spunea că e de bun augur când lupul ia ceva de la casă, credință care se regăsea și la Muntenii de Jos, din același județ⁶⁸. Nu ne mai surprinde deja faptul că popoarele turcice consideră același lucru, cu mențiunea că în credințele lor lupii de culoare albă sunt „câinii cerești” ce primesc ofranda: „Atacul lupilor albi asupra turmei era considerat un semn bun, ce anunță înmulțirea animalelor, îmbogățirea. Prin urmare, era interzis să te superi pentru animalele ucise, întrucât acestea erau considerate un dar direct pentru Cer și se aștepta în schimb miluire de Sus”⁶⁹.

Ipostaza lupului este aici în mod evident divină: el se întrupează de niciunde și își ia jertfa lăsând în urmă doar bucurie. Hierofania lui este prilej de speranță și calculele nu se fac pragmatic, ci la nivel magic. Nu cât costă fiecare oaie ruptă are relevanță în mediul tradițional, ci cât de mult bine se anunță prin manifestarea vizibilă⁷⁰ a carnasierului. Ajungem astfel la teoria sacrificiului necesar pentru îmbunătățirea stării de fapt: „sacrificiul este un act religios care, prin consacrarea unei victime, modifică starea persoanei morale care îl îndeplinește sau a anumitor obiecte de care se interesează aceasta”⁷¹. Așa se explică că se dă de pomană *de sănătatea lupului*, gestul reprezintă o ofrandă controlată pentru a beneficia de

⁶⁷ Brett L. Walker, *The Lost Wolves of Japan*. Foreword by William Cronon, University of Washington Press, 2005, p. 132.

⁶⁸ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 265-266.

⁶⁹ Arnabay Nurzhanov et al., *op. cit.*, p. 1250.

⁷⁰ Capacitatea lupului de a rămâne nevăzut în timp ce observă totul este reținută la nivel paremiologic de întrebarea „Ai văzut lupul?” adresată unei persoane cu glasul îngroșat din cauza laringitei. Această superstiție este prezentă în spațiul limbilor romanice. Le datorăm lui Pliniu și Virgiliu înregistrarea acestei convingeri: „Latinii credeau că dacă lupul vede pe un om înainte ca acesta să-l fi zărit pe dânsul, omul răgușește îndată și perde glasul” (Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, p. 515). La fel ca proverbul „Vorbești de lup și lupul la ușă”, atestat în forma latinească la Cicero, *lupus in fabula*, această afecțiune subită a gâtului recunoaște capacitatea lupului de a se întrupa fără ca noi să fim conștienți. Abilitatea specifică animalelor de pradă a fost percepută ca trăsătură supraomenească, la îndemână doar zeilor. Fiorul sacru stârmit de lup (privirea lui cu siguranță contribuie major la puterea mentală pe care o are asupra oamenilor) este, așadar, comparabil cu venerația pentru Tengri, lupul albastru ceresc sau, mai recent, pentru sfinții creștini.

⁷¹ Marcel Mauss, Henri Hubert, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*. Traducere de Gabriela Gavril. Studiu introductiv de Nicu Gavriluță, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 55.

bunăstare ulterior. Această reverență față de mediu are rădăcini istorice consfințite chiar de Vechiul Testament, prin implicațiile anului sabatic: „Timp de șase ani, să semeni pământul și să-i strângi rodul. Dar în al șaptelea, să-i dai răgaz și să-l lași să se odihnească; din rodul lui să mănânce săracii poporului tău, iar ce va mai rămâne să *mănânce fiarele de pe câmp* (subl. n.). Tot așa să faci cu via și măslinii tăi” (Exodul 23:10-11).

Același tipar cultural solicită sacrificarea unei găini, a unui berbec etc. înainte de a locui într-o casă nouă⁷², în caz contrar cineva din familie va muri. Ofrandelor pentru fauna locală se fac și în ziua de Dragobete, când se hrănesc păsările pentru a salva recoltele de peste an de efectul lor devastator. Impunătorul volum semnat de Silvia Ciubotaru, ce studiază riturile agrare, conține exemple numeroase de „rituri pentru păsările cerului” în care locuitorii ai satelor moldovenești fac diverse ofrande la zile mari (Ajunul Crăciunului, Boboteaza, Lăsatul Secului ș.a.), toate cu scopul „să nu mănânce vara grânelor din lan”, după cum a declarat subiectul din Concești – Botoșani⁷³.

În cazul zilei de Sfântul Andrei, „se dă de pomană o oaie sau un cârlan” (Brodina – Suceava), pentru că e „Andrieu, zâua lupului” (Balș – Iași) și o astfel de jertfă corespunde intereselor pe care le au crescătorii de cornute. În această cheie trebuie înțeleasă și mărturia din Dobreni – Neamț, înregistrată în anul 1896: „În acea zi dau făină și alte obiecte de hrană [de pomană]”⁷⁴. Nu un cult al morților din familie motivează actul dăruirii, ci respectul străvechi pentru imaginea culturală a animalului. Uimiți de calitățile sale, oamenii au încercat să îi preia statutul de învingător și să-i câștige bunăvoința pentru a limita pagubele pe de o parte, dar și pentru a fi recompensați, pe de altă parte. Totuși, respectul și teama nu sunt suficiente pentru a norma comportamentul uman, drept pentru care un sistem de interdicții și tabuuri a menținut imaginea sacră a lupului cenușiu.

„Și numai nie ni-o mâncat oaia...”

Zilele „păzite”, de sărbătoare, conțin înainte de toate interdicția de a munci: „Cine lucrează de Sf. Andrei, îi va mânca lupii oile, vitele sau

---

⁷² V. Adina Hulubaș, *Arhitectura...*, p. 67-73.

⁷³ Silvia Ciubotaru, *Obiceiuri agrare din Moldova raportate la spațiul național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, p. 316. V. și p. 313, 315, 326.

⁷⁴ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 16.

chiar pe el” (Răuseni – Botoșani); în Șendrești – Bacău se știe că „la Andrii dacî coși, dacî cerni făinî, dacî mături prin casî ti mănâncî lupu”. Celelalte zile hibernale de sărbătoare fac o legătură mai strânsă între animalele pentru care se dorește protecție și prădătorul lor: „Să nu lucreze cu furca în ziua de Cilichi și Sf. Andrei” (Agafon – Botoșani); „Sf. Filip, de ziua lui nu se lucrează cu lână” (Budăi – Iași); „Nu trebuie să lucrezi cu lână că vine lupul sau vin gângăniile la oi” (Pârâu Negru – Botoșani); „Joi sara nu lucrau fimeili, cî dă lupul la oi. Îi rău di pricaz, dă lupu’ la oi” (Tătăruși – Iași).

Întâmplările din comunitate vin să consolideze cutuma, după cum reiese și din spusele unui sătean aflat în Dumeni – Botoșani: „Sf. Andrei sî țâni di lup. Odatî o fimeie s-o apucat ș-o cusut di Sf. Andrei. În noaptea ceea i-o vinit lupu’ la oi și pânî-n zăuî i-o mâncat tăti oili”. Mai mult chiar, fiara sălbatică poate identifica în turmă cornutele ai căror stăpâni au încălcat legea nescrisă: „La Andrei îi periculos sî lucrezi cî vin lupii la oi. Chiar eu am pățit. Un frati al meu avé 60 di oi la stâni și eu numai una. Da’ bărbatu neu s-o giucat la Andrii cu pieptenele și o vinit lupu’ la oi și numai nie ni-o mâncat oaia. Asta nu-i minciunî, nici auzâtî di la bătrâni, ci mi s-o întâmplat anumea nie. O cumnatî de-a me o lucrat la Andrii și i-o mâncat lupu’ șepti oi” (Șendreni – Botoșani). Această precizie argumentează o dată în plus natura divină pe care gândirea tradițională i-o conferă lui *Canis lupus*, altfel cum ar putea el să știe care și unde sunt oile celui care comite un adevărat *hybris*?

A coase pe 30 noiembrie, cum s-a menționat mai sus la Dumeni, sau a umbla cu pieptenele reprezintă tabuuri justificate de analogia magică. Pentru că dinții lupului străpung carnea, obiectele ascuțite provoacă o replică la un nivel superior în zilele de sărbătoare: „De ziua Sf. Andrei să nu se umble cu pieptene, acul, furca, cuțitul. Nu se folosesc obiecte cu care se poate sparge” (Sulița – Botoșani), „la Sf. Andrei nu se umblă cu furca, cu grebla sau cu un obiect ascuțit” (Piatra Șoimului – Neamț), „la Andrei strâng cuțatul, acul, cheptinili pânî disarî. În vatrî li punem, acoli li punem. Nici baliga di la vitî n-o dădem afarî, ca sî nu punem mâna pi furcă. Paza bunî păzăști primejdia ră” (Dumeni – Botoșani), „la Andrii sî nu umbli cu andrelili și cu acu’, că-ț mănâncî oili lupu; nu ti cheptini, nu ragili, nu spargi nimic. Ca să nu vii lupu’ la oi” (Heleşteni – Iași).

Celelalte sărbători care gravitează în jurul cultului străvechi reiau tabuul fondat pe ferocitatea mușcăturii: „Di Sf. Dumitru nu sî piaptănă, cî mănâncî lupu’ oile”, cred oamenii din satul ieșean Țigănași,

în timp ce subiectul din Cișmea – Botoșani a spus că „di Lăsatu’ Săcului erau trii Cilichi. Sî nu umbli cu cuțātu’, cu grebla, cu furca, cu ascuțât. Sî țâné di lupchi’”. Aceeași perioadă este ținută la Iași: „Trii zâli în postu’ Crăciunului (...). Di lupi sî nu vii la oi. Nu sî umbli cu cheptini, ace, andrele. Nu se mătură prin casă” (Bălțați), „sî nu rupî lupu’ vitili. Sî nu greblezi, sî nu zgârii. Sî țân trei zâli la lăsatu’ săcului” (Hadâmbu). Continuitatea acestor credințe se probează prin comparație cu răspunsurile la Chestionarele lui Nicolae Densușianu și Hasdeu, în care uneltele contondente sunt menționate ca interzise în ziua de Sfântul Andrei, alături de grija pentru a nu se risipi sporul casei (nu se scoate gunoiul din casă, nu se împrumută nimic)⁷⁵.

Analogia extinsă dintre ocluzia dentară a lupului și obiectele de uz casnic a condus la apariția unor practici de prevenție: „Ciobanul să nu umble cu foarfecele, cu acul, că-i mănâncă lupul oile” (Rotopânești – Suceava), „atunci sî nu umbli cu cheptinili, sî nu sî leie pi cap și nici cu foarficili sî nu umbli, cî dișchizi gura lupchilor” (Fundu Moldovei – Suceava), „înainte de Crăciun, cu trei zile înainte de lăsatul secului, nu taie cu foarfeca, foarfeca este legată cu o sfoară spunând că astfel leagă gura lupilor” (Bolovăniș – Bacău).

În cazul ultimului exemplu, magia simpatetică este folosită în sens invers față de împunsăturile acului care atrag mușcătura animalului. Acțiunea omului de a lega foarfecele se transmite prin vasele comunicante ale credințelor magice către botul temut și îl face neputincios, ceea ce confirmă legătura directă dintre instrumentul de tăiat și lup. Mai multe exemple pentru această conexiune magică vin de la Moșna – Iași: „Când se face stâna se pun doi cheptini di răgilat înțeleștați pe coama stâniei, se leagă gura lupului”, Viișoara – Vrancea: „La Andreiu de iarnă se lipește gura sobii, ca sî nu iei lupchii oile” sau Bacău: „În seara de Sf. Andrei, dacă se pune foarfeca într-o ciubotă și se leagă apoi ciobota la gură, i se leagă și gura lupului” (Cucuieti), „se leagă ușa grajdului cu lanț, ca să lege gura lupilor” (Hârja).

Într-un articol despre slavii sudici și sărbătorile dedicate lupului în Balcani, profesoara slovenă Mirjam Mencej oferă numeroase alte exemple, inclusiv de la valahi și comunitățile românești de pe partea sârbească a Clisurii Dunării. Foarfecele apare în aceste localități frecvent ca simbol al mușcăturii vorace și nu este atins în perioada Filipilor, fiind ținut doar închis sau legat cu fir roșu (acest ultim caz este

⁷⁵ Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 16; Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 373-374.

semnalat la valahii din Valakonje), iar lanțurile legate în grajd încheștează, potrivit gândirii magice, fălcile lupului⁷⁶.

Același tipar cognitiv răstoarnă interdicția torsului la stână prin trimiterea unei incantații către animal: „Torci dintr-o furcă și spui «Cum sî ciucești lâna așa sî sî ciucească gura lupului, sî nu mai vii la oi»” (Cavadinești – Galați). Totuși, respectul pentru faună condamnă practicile magice care îi afectează starea de sănătate, după cum se poate vedea în această relatare din satul ieșean Uda: „Sî puni o potcoavî, un fier în vatrî la foc și nu-l mai scotceu pâni toamna de-acolo. Era unul la noi, Pintilie, care discânta sî legii gura la lup. Strâga lupii prin horn. Da’ altu’ zâcă că-i pacat sî discânti, cî așa le-o lasat hranî Dumnezeu lupilor (subl. n.)”. Ordinea divină nu trebuie încălcată sub nici o formă, sistemul de interdicții și tabuuri fiind completat de o ipostază de justițiar a lupului, ce îi completează portretul arhaic.

„Ca orice altă mare divinitate el pedepsește și ajută credincioșii”⁷⁷, și am văzut mai sus, în legenda apariției lupului pe pământ, că primul său act după însuflețire a fost să îl muște pe diavol. Coerența acțiunilor sale este, în consecință, fără cusur: „sî nu faci chișcăturî [să nu furi] din stânî cî vini lupu’ ” (Oțeleni – Iași). „Țâneau posturile. Dacă chișca din lâna viné lupu’ noaptea” (Dofteana – Bacău). Cei care nu erau curați ritual sau la suflet nu puteau deveni ciobani, pentru că dreptatea făcută de carnasier afecta întreaga turmă: „erau oameni care abăteau lupii după ei” (Sodomeni – Iași). Iată că animalul despre care se spune cel mai frecvent că își schimbă părul, dar năravul ba⁷⁸ este de fapt capabil de o cunoaștere superioară asupra lumii și are dreptul de a menține ordinea în ea. În cultura tradițională, atât gospodarii

⁷⁶ Mirjam Mencej, *Wolf holidays among Southern Slavs in the Balkans*, în „Acta Ethnographice Hungarica”, vol. 54, nr. 2, p. 338. Studiul cuprinde atestări și ale altor tabuuri deja menționate de noi: nu se lucrează, lâna nu este atinsă, nu se folosește pieptenul etc. De altfel, autoarea a publicat și o monografie despre „stăpânul lupilor” în folclorul slav, adică divinitatea care le împarte prada (Tengri la turmeni, Sfântul Petru la noi, după cum am văzut anterior). Într-un alt articol, Mencej menționează că legenda despre repartizarea hranei lupilor și bărbatul care asculta sfatul în mod clandestin dintr-un copac apare frecvent și la slavi. V. și *The role of legend in constructing annual cycle*, în „Folklore. An Electronic Journal of Folklore”, nr. 32, 2006, p. 99-128. Originea acestei narațiuni este indo-europeană, ea făcând parte din ansamblul de credințe asociate cu totemul lupului.

⁷⁷ Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 109.

⁷⁸ Sau „Lupul moare de bătrân și de rele tot e bun”. Cf. *Proverbe...*, p. 181.

cât și păstorii trebuie să dea dovadă de disciplină religioasă față de prezența lupului în ecosistem, repercusiunile în caz contrar fiind ample.

În loc de concluzii

Nu e întâmplător, deci, că textul Convenției pentru Diversitatea Biologică, ratificată de România în anul 1994, face apel la cunoașterea de tip tradițional pentru a asigura pe de o parte uzul rațional al resurselor, pe de altă parte pentru a beneficia la nivelul comunității locale de pe urma florei și faune. Așadar și noi ar fi trebuit să vedem de ceva timp cum statul „respectă, conservă și menține» astfel de practici de cunoaștere, promovează aplicarea lor mai largă cu acordul și implicarea comunităților vizate de acest subiect și încurajează împărțirea echitabilă a beneficiilor ce rezultă după folosirea lor”⁷⁹. Conform Strategiei naționale și Planului de acțiune pentru conservarea biodiversității (2014-2020), România deține 40% din populația de lupi din Uniunea Europeană, deci responsabilitatea de care ar trebui să dăm dovadă are implicații extinse.

Până atunci, rămâne cert un alt fapt paradoxal în contextul imaginii comune a „lupului rău”. „E bine să-l întâlnești [vezi trecând], e semn de noroc!”, dacă dăm crezare unei convingeri de acum un secol și mai bine din Naziru – Brăila⁸⁰. Apariția lui *Canis lupus* constituie un semn bun și în spațiul mongol, unde persoana care îl vede îi preia natura divină pentru o zi, pentru că lupul „are cu zece mai multe ceruri în sine decât orice om”, potrivit unui membru al comunității de păstori nomazi Dörvöd⁸¹. În mod evident, o asemenea formulare activează imaginea străveche a zeului Tengri al cerului, de care ascultă lupii, și trebuie pusă în legătură cu precizarea că „în zorii zilei (mai ales la Crăciun sau în ziua Anului Nou)” e bine să te întâlnești cu un lup⁸². La acea oră bolta cerească se umple de puterea solară a luminii și apariția animalului (asociat cu zeul roman al soarelui Apollo, după cum am notat mai sus) reprezintă o hierofanie, o întrupare pentru un om ales de zeul cu chip canid.

---

⁷⁹ *How the Convention on Biological Diversity promotes nature and human well-being*, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, April 2000, p. 15.

⁸⁰ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 266.

⁸¹ Bernard Charlier, „Two temporalities of the Mongolian wolf hunter”, în vol. *Space and Time in Languages and Cultures. Language, culture, and cognition*, editori: Luna Filipović, Katarzyna M. Jaszczolt, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2012, p. 130.

⁸² Ion Taloș, *op. cit.*, p. 87.

Această superstiție trebuie pusă în opoziție cu credința că iepurele „anunță nenorociri sau moarte”⁸³ dacă îți iese în cale; „când îți trece iepurele prin față la un drum îți va merge rău”⁸⁴. Ion Taloș consideră că datorăm conotația nefastă faptului că „diavolul se poate preface în iepure”⁸⁵, însă am văzut deja că lupul se substituie cel mai frecvent în cultura creștină entității malefice și cu toate acestea apără împotriva bolilor, dă naștere națiilor, păzește avutul gospodăriei dacă i se fac ofrande (pomeni) și aduce noroc când e zărit întâmplător.

Antinomia zoologică este mai degrabă cea care deslușește tiparul cultural: lup – bine, iepure – rău. Primul reprezintă un prădător aflat în vârful lanțului trofic, al doilea, pradă; lupul dă dovadă de adaptabilitate și forță, iepurele e notoriu pentru teama sa, singura strategie fiind bazată pe fugă. În plus, carnisierul are un dialog direct cu divinitățile care îi asigură hrana, în timp ce rozătorul excelează doar în privința fecundității. Dacă cel dintâi dă ocazia oamenilor să capete puteri nebănuite („între lupi urla ca lupul” se spune), cel de-al doilea devine un anti-model pentru traiul social („s-au înmulțit ca iepurii” zic oamenii despre familiile care nu au sprijin financiar pentru numărul mare de copii aduși pe lume). Memoria culturală face din lup o apariție pozitivă pe toate planurile, el este un învingător, deci singura imagine cu care idealurile umane se pot întâlni.

Problemele identificate de proiectul Wolf Life în România (desfășurat între anii 2014 și 2019) țin și de o ruptură cu educația tradițională. Specialiștii implicați în acest demers științific consideră că atitudinea negativă a populației și a crescătorilor de animale se poate ameliora printr-o transmitere mai bună a „sistemelor de exploatare agricolă tradițională”, adică a cunoștințelor despre îngrăditurile eficiente, locul de așezare a stânelor în raport cu pădurea, despre stabilirea traseelor de pășunat și adăpat, paza cu ciobani și câini peste noapte, desigur fără a exclude mijloacele moderne de prevenție a atacurilor⁸⁶. La granița dintre cultură și scopurile materiale se pot descoperi strategiile potrivite pentru menținerea armonioasă a ecosistemului, care numai prin valorificarea informațiilor tradiționale, dobândite în mod empiric de-a lungul mileniilor, a reușit să ajungă până la noi.

⁸³ *Ibidem*, p. 71.

⁸⁴ „Ion Creangă”. Revistă de limbă, literatură și artă populară. Ediție anastatică, vol. VIII (anul 1916-1917), Vaslui, 2008, p. 232.

⁸⁵ Ion Taloș, *op. cit.*, p. 71.

⁸⁶ György Berde Lajos et al., *Biologia, ecologia și etologia lupului*, Sfântu Gheorghe, [s.n.], 2016, p. 56.